

SELİM SIRRI PAŞA'NIN NAHIYE TEŞKİLATININ TESİSİ İLE AŞAR VE AĞNAM TAHSİLATI HAKKINDAKİ LAYİHASI

Serhat Aras TUNA¹

Özet

Osmanlı Devleti'nde layiha yazma geleneği köklü bir geçmişe sahiptir. Herhangi bir konuya dair ıslahat, düzenleme veya fikir beyan etmeye yönelik yazılan rapor mahiyetindeki bu belgelere Tanzimat dönemine gidilen süreçte sıkça başvurulmuştur. II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) ise layihalar hem sayıca artmış hem de içerik olarak zenginleşmiştir. Valiler başta olmak üzere birçok taşra idarecisi, gözlem ve tecrübeleri neticesinde çeşitli sorunları ve çözüm önerilerini layiha şeklinde devlet idarecilerine arz etmiştir. Tanzimat döneminde önemli görülen hususlardan biri şüphesiz güvenliğin tesisi ve vergi ile askerlikle ilgili düzenlemelerin hayata geçirilmesiydi. Sırasıyla Sivas, İzmit ve Hakkari'de mutasarrıflık yapan Selim Sırrı Paşa tarafından kaleme alınan layiha, önerilen nahiye teşkilatının kurulması halinde söz konusu hususlarda bir düzen sağlanabileceğine dair kanaatleri içermektedir. Selim Sırrı Paşa, layiha yazma maksadını uzun yıllara dayanan tecrübelerinin bir gerekliliği olarak açıklamıştır. Çalışmada Selim Sırrı Paşa'nın biyografisi ve icraatlarına değinilmiş, kaleme aldığı layihanın içerik analizi yapılmış ve layihanın çeviri metnine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Layiha, Selim Sırrı Paşa, Nahiye, Aşar, Ağnam

THE REPORT BY SELİM SIRRI PAŞA ABOUT ESTABLISHMENT OF SUBDISTRICT ORGANISATION AND THE COLLECTION OF TITHE AND SHEEP TAX

Abstract

In the Ottoman Empire, the tradition of writing reports has a deep-rooted history. These reports, are in the form of explanatory document written for reform, regulation or expressing an opinion on any subject. They were frequently referenced in the period leading up to the Tanzimat. During the reign of Abdülhamid II (1876-1909), these reports increased in terms of quantity and enriched in terms of content. Many provincial administrators, especially the governors, presented various problems and solution proposals to the state administrators in the form of a report as a result of their observations and experiences. Some of the problems that Tanzimat focused on in the Ottoman Empire were providing security and order about tax and military matters. The report which was written by Selim Sırrı Pasha, the governor of Sivas, İzmit and Hakkâri, respectively, contained the convictions that an order could be provided in these matters if the proposed subdistrict organization was established. Selim Sırrı Pasha explained the purpose of writing a report as a necessity of his long years of experiences. This study includes the biography and works of Selim Sırrı Pasha. In addition, the report is analyzed in terms of its content and the translation of the report is also included.

Keywords: Report, Selim Sırrı Pasha, Subdistrict, Tithe, Sheep Tax

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Muş, Türkiye. s.bingul@alparslan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5255-9787

GİRİŞ

Düşünülen bir şeyin yazı haline getirilmesi anlamını taşıyan ve kişi ya da kurumlar tarafından kaleme alınan layiha, yazım geleneği itibariyle Osmanlı Devleti'nde köklü bir geçmişe sahiptir. Layihalar kendi içerisinde birkaç türe ayrılrsa da en yaygın olanları ıslahat layihaları olup bunlar herhangi bir konuda tasarlanan düzenlemeleri içermektedir.² 19. yüzyılda, Tanzimat uygulamalarının da hız kazanmasıyla özellikle II. Abdülhamid döneminde hazırlanan layiha sayısında artış yaşanmıştır. Bu dönemde genel asayişin sağlanması ve askerlik ile vergi hususlarında düzen oluşturulmasına yönelik ihtiyaçlar ön plandaydı. İdarecilerin genel kanaatine göre dinine ve devletine bağlı, muktedir üst düzey yöneticilerin istihdamıyla taşra sorunları çözülebilirdi. Bu çerçevede hayata geçirilen uygulamaları denetleme ve olup bitenler hakkında rapor hazırlama yoluna başvurulmuştur. II. Abdülhamid saltanatının ilk dönemlerinde özellikle valiler bu işten sorumlu tutulmuştur. Bu dönemin hususiyetlerinden biri de uygulamaları denetleyici hüviyetteki denetleme kurulları oluşturulmasıydı.³ Layihaların bir kısmı doğrudan verilen vazife üzerine yazılırken bir kısmı da memurların genel tecrübelerinden hareketle herhangi bir durumun iyileştirilmesi amacıyla kaleme alınmaktaydı. Böylece ilgili konuya göre sorunlar ve çözüm önerileri devlet yöneticileri ile paylaşırdı.

Bu çalışma kapsamında incelenen layiha da II. Abdülhamid döneminde artan rapor yazma geleneğinin bir yansımasıdır. Layihanın incelenmesinin başlıca amacı yerel bürokraside görevli bir memurun Osmanlı maliyesinin temel unsurlarını oluşturan aşar ve ağnam vergilerinin tahsiline yönelik düşüncelerinin tespitidir. Zira bir sonraki bölümde görüleceği üzere Selim Sırrı Paşa, birçok bölgede memuriyet yapmıştır. Hatta Selim Sırrı Paşa'nın ismi hem aşar meselesinden ötürü yolsuzluk iddialarına konu olmuş hem de Katolik rahiplerle yaşadığı sorunlardan ötürü tahkikata tabi tutulmuştur. Hakkındaki iddialardan dolayı azledilmeye varan muameleler gören bir memurun mali sorunlara dair çözüm önerileri ve merkezi hükümetin buna karşı tavrının ortaya konması bu çalışmayı gerekli kılmıştır. Söz konusu layihanın incelenmesine geçmeden önce yazarı Selim Sırrı Paşa hakkında bazı bilgiler vermek icap etmektedir. Böylece Selim Sırrı Paşa'nın bu layihayı yazma motivasyonu hakkında fikir sahibi olunabilir.

SELİM SIRRI PAŞA'NIN HAYATI

1851 yılında Vidin'de doğan Selim Sırrı Paşa, Vidin Rüşdiye Mektebinde eğitim almıştır. İlk görevi olan Vidin Tahrirat Kalemligi'nden sonra Vidin Sancağı Meclis-i İdaresi Başkitâbeti'ne atanmıştır. 1879'da Samsun Muhacirin Komisyonu Başkitâbeti görevine getirilen Selim Sırrı Paşa, Sivas Vilayeti Mektupçuluğu ve ardından Sivas merkez mutasarrıflığına atanmıştır. Buradaki görevi dahilinde genç ve tecrübesiz biri olarak addedilen Selim Sırrı Paşa'nın adı yolsuzluk olaylarına karıştığından azledilerek Sivas Vilayeti Turuk ve Maâbir Seyyar Müfettişliğine tayin edilmiştir. 1887-1895 yılları arasında İzmid mutasarrıflığı yapmıştır. Burada Katolik rahiplerle yaşadığı tartışmalar ve hazineyi zarara uğrattığına dair tahkikatlardan dolayı tekrar azledilmiş ve bu süre zarfında kendisine mazuliyet maaşı

² Mübahat S. Kütükoğlu, "Lâyiha", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 27, TDV Yayınları, Ankara, 2003, s. 116.

³ Musa Çadırcı, "II. Abdülhamit'e Sunulan Bir Layiha: Heyet-i Teftişîye'nin Geşt ü Gûzar Eylemiş Olduğu Mahallerin Ahvâliyle Heyet-i Mezkur'un Harekâtı", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Sayı:3, 1992, s. 413-414. Bu dönemde yazılmış layihalar için ayrıca bkz. Mustafa Oğuz, *II. Abdülhamid'e Sunulan Lâyihalar*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007.

bağlanmıştı. Daha sonraları Ankara'da da çeşitli görevlerde bulunan Selim Sırrı Paşa, 1908'de Hakkâri mutasarrıflığına atanmıştır.⁴

Selim Sırrı Paşa'nın ismi yukarıda da değinildiği üzere birkaç kez usulsüzlüklerle anılmıştır. Örneğin, Selim Sırrı Paşa'nın İzmid sancağında yaptırdığı yol ve köprülerin bir kısmının usulüne uygun yapılmadığı ve bazı yollara taş döşenmesi gerekliliği ihmal edildiğinden bunların bataklık halini aldığı şeklindeki şikayetler, Paşa hakkında tahkikata sebep olmuştur.⁵ Ayrıca zimmete para geçirmek ve yol yapım komisyonunda akrabalarıyla hareket ettiğine dair ithamlarla karşılaşan Paşa, yaptığı işler ve harcamalara dair tafsilatlı cevaplar vererek hakkındaki iddiaları reddetmiştir.⁶ Belki de bu tür itam ve tahkikatlar nedeniyle Priştine, Malatya ve Hama gibi birkaç yerin mutasarrıflığı için başvurmuşsa da olumsuz yanıt almıştır. Paşa, bunu sicilindeki itham ve tahkikatlara bağlamış fakat Şura-yı Devlet'te yapılan görüşmelerde istihdamına mâni bir durumun olmadığı, görevlendirilememesinin sebebinin ise başkalarının tercih edilmesinden ileri geldiği belirtilmiştir.⁷ Bu esnada Paşa, sicilinin tashih edilmesi için de dilekçeler vermiştir.⁸

1907 yılında Hakkâri mutasarrıfı Ali Rıza Bey, Van vilayeti vekaletine getirildiğinden yerine başkasının atanması gerekmiştir.⁹ Bu görev için vilayette çalışan birkaç isim önerilmişse de Van Valisi Hakkâri'nin ehemmiyetinden ötürü buraya muktedir birinin atanması gerektiğini savunmuştur.¹⁰ Hakkâri mutasarrıflığı için düşünülen kişinin öncelikle Mülkiye mezunu olması ve daha önce başka yerde kaymakamlık yapmış olması talep edilmekteydi.¹¹ Yapılan öneri ve talepler ile yazışmalardan sonra Ergani eski mutasarrıfı Hayri Bey ve Kırcaali eski kaymakamı Seyid Ali Bey'in adaylar arasında gösterildiği Hakkâri Mutasarrıflığına, nihai olarak Selim Sırrı Paşa atanmıştır.¹² Hakkâri'de henüz yeni bir mutasarrıf olan Selim Sırrı Paşa hakkında Van Vali Vekili'nin Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği malumatta Hakkâri sancağının hudut üzerinde bulunması ve ahalisinin muhtelif aşiretlerden oluşmasına dikkat çekilerek burayı yönetecek kişinin bu hususlara uygun muktedir biri olması gerektiği belirtilmiştir. Bu yüzden vali vekili, Selim Sırrı Paşa'yı yetersiz addetmiş ve kendisinin başka livaya gönderilerek yerine muktedirliğiyle bilindiğini beyan ettiği Van Nizamiye Süvari 23. Alay Miralay Tayyar Bey'in tayinini önermiştir.¹³ Bir süre sonra Bitlis vilayetinden de Dahiliye Nezareti'ne gönderilen talepte Paşa'nın memuriyete devam etmesinin uygun olmadığı ve bu yüzden azledilerek yerine birçok yerde kaymakamlık yapmış olan Cavid Bey'in getirilmesi istenmiştir.¹⁴

⁴ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri-Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). DH.SAİD.d. 3/718. Selim Sırrı Paşa'nın İzmid mutasarrıflığı döneminde yaptığı icraatlar ve Katolik rahipleriyle mücadelesine dair kapsamlı bir çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada ayrıca Selim Sırrı Paşa'nın Sicil-i Ahval Defteri'ndeki biyografisinin çeviri yazısına da yer verilmiştir. Bkz. Atilla Oral, *Misyonerlerin ve Fransa'nın Baskısıyla Görevinden Azledilen İzmid Mutasarrıfı Selim Sırrı Paşa*, Demkar Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 131-132.

⁵ BOA.DH.MKT. 392/26-3, 29 Za 1312 (24 Mayıs 1895).

⁶ BOA.DH.MKT. 392/26-6, 24 M 1313 (17 Temmuz 1895). Selim Sırrı Paşa, iddialara karşı verdiği savunmasında hangi mahalde ne tür yol ve köprü yaptırdığını, bakım ve onarım gibi işlere ne kadar para harcadığını ve merkezi hükümetin bu hususlarda verdiği onayları detaylı bir şekilde aktarmıştır.

⁷ BOA.BEO. 2221/166557-2, 30 Teşrin-i Evvel sene 1319 (21 Şaban 1321) <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/>

⁸ BOA.DH.MKT. 747/37, 14 S 1321 (12 Mayıs 1903).

⁹ BOA.DH.MKT. 1228/59-2, 5 L 1325 (11 Kasım 1907).

¹⁰ BOA.DH.MKT. 1228/59-4, 21 L 1325 (27 Kasım 1907).

¹¹ BOA.DH.MKT. 1228/59-5, 13 Teşrinisani 1323 (25 Kasım 1907).

¹² BOA. İ.DH. 1462/41-2, 5 Z 1325 (9 Ocak 1908).

¹³ BOA. DH.ŞFR. 405/21, 6 Eylül 1324 (19 Eylül 1908).

¹⁴ BOA. DH.MKT. 2721/49-1, 2 M 1327 (24 Ocak 1909).

Selim Sırrı Paşa'nın önceki yıllarda tahsilatta usulsüzlüklere sebebiyet verdiğiine dair şikayetler de gündeme gelmiş ve Hakkâri Livasındaki Muhasebeci Hacı Emin Efendi, Jandarma Binbaşısı Hacı Veli Ağa ile Liva İdare Meclisi Azası Mazhar Efendi'yle birlikte isimleri muhakeme konusu olmuştur. Söz konusu kişiler hakkındaki ithamlardan bazıları, Hakkâri'deki elli yedi köye ait aşar vergisinin önceki yıllara nispetle eksik olması, aşarın sebepsizce ihale edilmemesi, önceki sene aşarlarından borcu olanlara bazı kaza aşarlarının ihale edilmesi, yine kanuna mugayir olacak şekilde devlet memurlarına aşar ihale edilmesi, bazı köylerin aşar kaimelerine damga pulu vurulmaması, evrakta tahrifat, memurların usulsüz şekilde istihdamı, rüşvet alma ve sarhoş halde memurlara zulmetme şeklindeydi.¹⁵ Hakkındaki ithamlar ve genel kanaat neticesinde Selim Sırrı Paşa, azledilmek üzere Van Valisi tarafından vilayet merkezine çağrılmış ve Hakkâri sancağına tabi Mahmudi Kaymakamı Cevdet Tahir Bey'e Hakkâri mutasarrıflığı görevini devam ettirmesi için teklifte bulunulmuştur.¹⁶ Daha sonra da muhakemeye devam edilmiştir. Selim Sırrı Paşa'nın ilgili kurumlarla yaptığı yazışmalarından anlaşıldığı itibariyle hakkındaki ithamlara dair verdiği dilekçeler çoğu kez dikkate alınmamış ve hakkında usulsüz kararlar verilmiştir. Paşa, iddialar üzerine yapılan muhakemeyi adalet, kanuna ve vicdana muhalif hareketler olarak addetmiş ve bu durumun mazuliyet maaşıyla yeni memuriyetlere alınmasına mâni olacağından endişe etmiştir.¹⁷ Şura-yı Devlet'te alınan kararlara göreyse Paşa ve diğer kişilere dair isnatlar hem Heyet-i Umumiye hem de Bidayet Müddei-i Umumi'nin yaptığı tahkikatlarda birbiriyle örtüşmekteydi.¹⁸ Bu esnada Selim Sırrı Paşa, Hakkâri'den ayrılarak İstanbul'a yerleşmiştir. Muhakeme evrakı ise Van vilayeti ile irtibatlı bir şekilde düzenlendiğinden Selim Sırrı Paşa, işlemlerin hızlandırılması talebinde bulunmuştur.¹⁹ Van vilayetinden verilen malumata göre Selim Sırrı Paşa ve muhasebeci hakkında icra edilen muhakeme neticesinde her ikisi üçer ay memuriyetten uzaklaştırma ve birer maaş kesintisiyle cezalandırılmıştır.²⁰ Fakat bir süre sonra istinafa taşınan dava, Selim Sırrı Paşa ve muhasebecinin beraatıyla neticelenmiştir.²¹

SELİM SIRRI PAŞA'NIN LAYİHASININ İÇERİĞİ

Selim Sırrı Paşa'nın hazırladığı ilk layihalardan biri 1888'de II. Abdülhamid'e sunduğu İzmir-Ankara demiryolu projesiyle ilgilidir. Son derece kapsamlı araştırmalar ve keşifler yapılmasına rağmen proje, dönemin sadrazamı Kâmil Paşa'nın etkisiyle kabul edilmemiş ve ardından İzmir-Ankara demiryolu projesi Almanlara verilmiştir.²² Bu çalışma kapsamında incelenen layihası, her ne kadar 20 Nisan 1910 tarihini taşısa da aşar ve ağnam meselesini içeren ilk layihalardan birinin 1897'de Osmanlı idarecilerine arz edildiği anlaşılmaktadır. İzmir Eski Mutasarrıfı Selim Sırrı imzasıyla arz edilen bu layihanın maksadı Selim Sırrı Paşa'nın anlatımıyla aşağıdaki şekilde özetlenmiştir:

¹⁵ BOA.İ.DH. 1478/14-1, 20 Ca 1327 (9 Haziran 1909).

¹⁶ BOA.DH.MKT. 2693/83-3, 17 Kanunuevvel 1324 (30 Aralık 1908).

¹⁷ BOA. BEO. 3662/2746-2,24 B 1327 (11 Ağustos 1909).

¹⁸ BOA.BEO. 3622/271611-2, 23 B 1327 (10 Ağustos 1909).

¹⁹ BOA. DH.MUİ. 35/12-2, 5 Teşrinisani 1325 (18 Kasım 1909).

²⁰ BOA.DH.MUİ. 98/6-2, 7 Haziran 1326 (20 Haziran 1910).

²¹ BOA. DH.MTV. 6/25, 9 Teşrinievvvel 1326 (22 Ekim 1910).

²² Atilla Oral, *a.g.e.*, s. 137-147. Demiryolu projesinin reddedilme gerekçeleri için ayrıca bkz. Turgut Karaçoban, "Yüzyıllık Çınarların İzinden: Selim Sırrı Paşa ve İzmir-Ankara Demiryolu Serüveni, *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Cilt 1, Ed. Prof. Dr. Haluk Selvi, Doç. Dr. Bilal Çelik, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, Kocaeli, 2015, s.743.

“Anadolu, Rumeli ve Arabistan gibi birçok bölgede yol ve köprü seyyar müfettişi olarak bulundum. Bu bölgelerin mizacına ve toplumsal yapısına vakıfım. Ayrıca vali vekilliği ve mutasarrıflık gibi görevlerde yer aldım. Maliyenin temelini teşkil eden ağnam ve aşar hususunda öneri yapmayı gerekli buldum.”

Selim Sırrı Paşa devamında aşar ve ağnam hususlarında görevlendirilen kişilerin yaptıklarını iddia ettiği yolsuzlukları, bu vesileyle ahali ve muhtarlarla yapılan iş birliklerin, aşar ihalelerinin zamanında ve etkili bir şekilde yapılmamasını ve zahirenin elverişsiz bir şekilde nakledilmesi gibi birçok sorunu dile getirmiştir. Bu yüzden de önerdiği nahiye teşkilatı sisteminin hayata geçirilmesiyle sorunların üstesinden gelinebileceğini yöneticilerle paylaşmıştır.²³ Söz konusu layiha, Maliye Nezareti’ne de gönderilmiştir. Maliye Nazırı, o dönemde gündemde olan ıslahattan dolayı nahiye teşkilatı için zaten çalışma başlatıldığını, tahsildarlarla ilgili daha önce talimat çıkarıldığını, aşarın ihaleyle tahsil edildiğini fakat mümkün olmayan yerlerde ise emaneten verildiğini ve ağnam sayımının da ilgili talimat ve nizamnamelere tabi olduğunu bildirmiştir. Bu yüzden Selim Sırrı Paşa tarafından önerilen hususların icrasına gerek görülmemiştir.²⁴ Buna rağmen Selim Sırrı Paşa’nın layihasına dair yazışmalar, sonraki yıllarda da devam etmiş fakat Maliye Nazırı’nın görüşlerinde herhangi bir değişiklik olmadığı anlaşılmaktadır.²⁵ Böylece genel kanaat, Paşa’nın sunduğu layihanın uygulanmaması yönünde olmuştur.

Selim Sırrı Paşa’nın buna rağmen kendi layihasına büyük önem verdiği ve bunu yeniden gündeme getirmek istediği anlaşılmaktadır. Bu yüzden Hakkâri mutasarrıflığı görevinden sonra, muhtemelen bazı eklemelerle, yeni bir layiha şeklinde bunu tekrar gündeme getirmiştir. Layiha, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı’nın K. 1350 numarasıyla kayıtlıdır.²⁶ Layihanın kapak bilgisi bulunmamaktadır. Bilgilerin yer aldığı ilk sayfa, “Layihadır” ibaresiyle başlatılmış, son sayfası ise “fi 29 Rebiyülahir Sene 1328 ve fi 6 Nisan 1326-Hakkâri Mutasarrıf-ı Esbakı Selim Sırrı” ibaresiyle bitirilmiştir. Layihada vilayetlerde nahiye teşkilatının kurulması, vergilerin tahsil yöntemleri, genel asayişin temini, ahalinin vergi hususundaki temel hak ve hürriyetlerinin korunması, hazinenin zarara uğramasının engellenmesi ve vergi tahsilinde yolsuzlukların önüne geçilmesi gibi hususlarda çeşitli fikirler beyan edilmiştir. Bu hususlar alt başlıklar şeklinde sıralanmıştır. Bazı alt başlıklar ayrıca “izahat” kısımlarıyla detaylandırılmıştır. Bu layihanın içeriği Selim Sırrı Paşa’nın ifadeleriyle aşağıdaki gibi sadeleştirilerek özetlenmiştir. Ayrıca ekler kısmında layihanın günümüz Türkçesin aktarılan çeviri metni ile orijinaline de yer verilmiştir.

Nahiye Teşkilatı

Bütün livalarda nüfusu 2.500’ü bulan köy ve çiftliklerin birbirleriyle birleştirilip konumu itibarıyla en uygun köy merkez olarak seçilmeli ve dörder azadan oluşan meclis kurulmalıdır. Bu nahiyelere birer müdür, sandık emini, birinci kâtip, ikinci kâtip, tahsildar ve odacı atanması ve mevkiinin ehemmiyetine göre de birer ikişer ya da daha fazla süvari ve piyade erlerinin istihdamı gerekir.

Vergi Mükellefiyeti

Vergi mükellefi ahali, iki sınıfa ayrılmalıdır. İpek böceği besleyenler, bahçıvanlık, kiracılık, balıkçılık, esnaflık, ticaret ve zanaatla meşgul olanlar birinci sınıf ahaliyi ziraatla meşgul olan ahali ise ikinci sınıfı oluşturmaktadır. Birinci sınıf marttan, ikinci sınıf da eylülünden itibaren

²³ BOA. BEO. 910/68234-6, 13 N 1314 (15 Şubat 1897).

²⁴ BOA. BEO. 910/68234-3, 16 Ş 1315 (10 Ocak 1898).

²⁵ BOA. DH.TMIK.S. 40/12-2, 29 Ca 1320 (3 Eylül 1902).

²⁶ Bel.Yz.K.001350, H.1328.

vergilerini ödemelidir. Havası sıcak memleketlerde ise mevsim koşullarına göre mahalli idare meclislerinin yardımıyla uygun zamanlarda tahsilat yapılmalıdır.

Eşkîyalık

Mevcut idari teşkilatta bir kaza merkezinden diğer kaza hududuna kadar sekiz on saatlik uzak mesafelerde köyler bulunup bunlarda asayiş bozulmuştur. Eşkîyalar, köylerde ve özellikle de yerleşimden uzak dağlık ve ormanlık yollarda sürekli hareket halinde olup birçok suç işlemektedirler. Bir olayın meydana gelmesinde kaza merkezine haber gönderilip oradan müdahaleye karar verinceye kadar iki üç günlük süre geçmektedir. Böylece failer hızlıca izlerini kaybettirmektedir. Şayet nahiye teşkilatı hayata geçirilirse herhangi bir olay anında birbirine yakın nahiyeler haberleşerek müdahale süresini bir iki saate düşürebilirler. Dolayısıyla asayiş sağlanır, yolların ve geçitlerin güvenliği tesis edilir.²⁷

Vergi Tahsil Yöntemleri

Rumeli, Anadolu ve Arabistan vilayetlerinin coğrafi mevkileri, ipek mahsulatının mart-mayıs ayları; buğday, arpa ve mısır gibi ürünlerin de ağustos-eylül ayları arasında toplanmasını gerektiriyor. Her nahiyede maaşlı bir tahsildar vazifelendirilip uygun zamanlarda vergiler toplanabilir. Tahsildarlar, köy odalarında muhtar ve ihtiyar meclisleri heyetlerinin gözetiminde herkesin vergi miktarını tahsil edip bunlara matbu makbuz verilmelidir. Tahsil işlemlerinde iki nüsha kayıt tutulmalı ve biri tahsildarlarda kalmalı diğeri de mal sandığına gönderilmelidir.

Tahsil yöntemleri ve zamanları ahalinin zarara girmesini önleyecektir. Tahsildarların çoğu topladıkları meblağların büyük bir kısmını mal sandıklarına yatırmamaktadır. Köy ahalisinden harman vaktinde tahsilat yapılırken zengin kişilerden bir miktar para alınıp borçları bakayada bırakılmaktadır. Örneğin, yirmi dokuz sene evvel Sivas vilayeti mutasarrıflığı döneminde bir köy ahalisinin 8.000 kuruşluk zimmetlerinin ertelenmesi için 9.000 kuruş rüşvet verdiği anlaşılmıştır. Bu durum birçok yer için geçerlidir. Maaşlı tahsildarlar tayin edilerek hesaplar sürekli gözden geçirilirse bu sorunların önü alınacaktır. Tahsildarlar okur-yazar olmayan ahalden fazla para tahsil edip 100 kuruşu 50 kuruş diye kayda geçmekte ve kalanını zimmetlerine geçirmektedir. Ayrıca mükelleflere makbuz verilmemekte ve zimmetlerine geçirdikleri parayı bakaya olarak göstermektedirler. Toplanacak meblağlar nahiye mal sandıklarına değil mal katipleri gözetiminde nahiye müdürleri tarafından kaza merkezlerindeki mal sandıklarına gönderilmelidir.

Ağnam ve Aşar Vergilerine Dair

Bütün nahiyelerde ahalinin güven ve takdirini kazanarak tayin edilen azalar ağnam sayımı ve aşar oranının belirlenmesinde görev almalı ve yapılan işlemler civardaki nahiye azalarınca kontrol edilmelidir. Ağnam ve aşar işinin mültezimlere bırakılması birçok haksızlığın yanı sıra usulsüzlüklere de sebebiyet vermektedir. Buna dair tahkikatlar yapılmalı ve ahalinin şikayetleri dikkate alınmalıdır. Bu işte yer alacak aza ve katiplere yeterli maaş verilerek eksiksiz sayım ve işlemlerin yapılması mümkündür. Ağnam sayımında da iki nüsha kayıt tutulmalı ve civardaki nahiye azalarınca bunlar incelenmelidir. Aşar öncelikle mültezimlere verilmeli ve emaneten kalırsa hükümet tarafından işlem yapılmalıdır. İzmid sancağının aşar

²⁷ Selim Sırrı Paşa'nın eşkıyalık alt başlığında asayiş sorunlarına değinmesinin görev aldığı bölgelerdeki sorunlara şahit olmasıyla ilgisi vardır. Örneğin, İzmit-Anadolu demiryolu güzergahında yaşanan eşkıyalık olayları İstanbul bürokrasisinin de gündemine oturmuştur. Bkz. Yunus Özger, "Osmanlı Taşra Yönetiminde Bir İktidar Mücadelesi Örneği: İzmit Mutasarrıfı Selim Sırrı Paşa'nın Karamürsel Kaymakamı İle Yönetim Çatışması", *History Studies*, 12/6, Aralık 2020, s. 3092-3093.

ve ağnam gelirleri üzerinden yapılan hesaplamalardan hareketle görevlilere tahsis edilecek maaşlardan sonra hazinenin kr edeceği aşıktır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Selim Sırrı Paşa, birçok memuriyetin yanı sıra Sivas, İzmir ve Hakkari'de mutasarrıflık yapmıştır. Her ne kadar ismi çeşitli yolsuzluk davalarına konu olsa da nihai olarak aklanmış ve memuriyet hayatına devam etmiştir. Selim Sırrı Paşa hem görevi başındayken hem de emekliliğe ayrıldığı dönemlerde ekonomik ve toplumsal kalkınma hedefli layihalar hazırlayarak Osmanlı idarecilerinin dikkatini çekmeye çalışmıştır. Bu çalışma kapsamında incelenen layihayı hazırlamasındaki motivasyonunu, Rumeli, Anadolu, Arabistan ve Kürdistan vilayetlerinde geçirdiği otuz beş yıllık tecrübe ve gözlemleri neticesinde topluma ve coğrafyaya dair kazandığı vukufiyetle açıklamıştır. Amacı, aşar ve ağnam gibi temel vergilerin tahsilindeki usulsüzlüklerin önüne geçilmesi, asayişin sağlanması, idarede yeni ve hızlı bir düzenin tesis edilmesi gibi hususlara dair fikir beyan etmektir. Layihasına göre bu fikirlerin temel aracı ise nahiye teşkilatının kurulmasına yönelik önerilerden oluşmaktaydı.

Selim Sırrı Paşa, Osmanlı Devleti'nin son yıllarında çıkarılması planlanan Vilayat Kanununa da dikkat çekerek layihada dile getirdiği nahiye teşkilatına dair görüşlerinin kabul edilmesini rica etmiştir. Böylece hem ahalinin hem de devletin mali sahada kalkınacağına kanaat getirmiştir. Uygulamanın başta İzmir sancağı ve buraya yakın olan Hüdavendigar gibi vilayetlerden başlatılmasını daha sonra da peyderpey tüm ülkede yaygınlaştırılmasını arz etmiştir. 20 Nisan 1910 tarihi ve Hakkâri Eski Mutasarrıfı Selim Sırrı Paşa imzası taşıyan bu layihanın Osmanlı idarecileri nazarındaki değerlendirilmesine dair bir hususa erişilememişse de benzer içerikteki bir önceki layihasının çeşitli gerekçelerle uygulanmaya haiz görülmediği anlaşılmaktadır. Layiha, Osmanlı maliyesinin mahalli işleyişi açısından önem arz etmekte ve nahiye teşkilatının tesisine ilişkin ilişkilendirilen ağnam ve aşar gibi konulara dair fikir ve öneriler içermektedir. Son olarak Selim Sırrı Paşa'nın layihasını tanıtıcı nitelikteki bu çalışmanın söz konusu layihanın içerik analizinin yapılması ve benzer çalışmalarla kıyaslanmasına vesile olması umulmaktadır.

KAYNAKÇA

1- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA.BEO. 910/68234, 2221/166557, 3622/271611, 3662/2746.

BOA.DH.MKT. 392/26, 747/37, 1228/59, 2721/49, 2693/83

BOA. DH.MUİ. 35/12, 98/6.

BOA. DH.MTV. 6/25.

BOA. DH.ŞFR. 405/21.

BOA. DH.TMIK.S. 40/12.

BOA. İ.DH. 1462/41, 1478/14.

BOA. DH.SAİD.d. 3/718.

2- Araştırma & İnceleme Eserler

Çadırcı, Musa, “II. Abdülhamit’e Sunulan Bir Layiha: Heyet-i Teftişiye’nin Geşt ü Güzar Eylemiş Olduğu Mahallerin Ahvâliyle Heyet-i Mezkur’un Harekâtı”, OTAM, Sayı:3, 1992, ss. 413-485.

Oğuz, Mustafa, *II. Abdülhamid’e Sunulan Lâyihalar*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007.

Oral, Atilla, *Misyonerlerin ve Fransa’nın Baskısıyla Görevinden Azledilen İzmit Mutasarrıfı Selim Sırrı Paşa*, Demkar Yayınevi, İstanbul, 2010.

Karaçoban, Turgut, “Yüzyıllık Çınarların İzinden: Selim Sırrı Paşa ve İzmit-Ankara Demiryolu Serüveni, *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Cilt 1, Ed. Prof. Dr. Haluk Selvi, Doç. Dr. Bilal Çelik, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, Kocaeli 2015, ss.739- 752.

Kütükoğlu, Mübahat S., “Lâyiha”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 27, TDV Yayınları, Ankara, 2003, ss. 116-117.

Özger, Yunus, “Osmanlı Taşra Yönetiminde Bir İktidar Mücadelesi Örneği: İzmit Mutasarrıfı Selim Sırrı Paşa’nın Karamürsel Kaymakamı İle Yönetim Çatışması”, *History Studies*, 12/6, Aralık 2020, ss. 3091-3105

EKLER

EK1: Belgenin Çeviri Yazısı (Bel.Yz.K.001350, H.1328)

Lâyihadır

Umûm Elviyede Devâir-i Nevâhinin Sûret-i Teşkîli

Ale’l-umûm elviyede iki bin beş yüz nüfus zükûr havi olan kurâ ve çiftlikânın yekdiğeriyle birleştirilip ve bunların vüsa’tında münâsib bir karye merkez ittihaz olunub meclisi dörder azadan mürekkebe olmak üzere birer nâhiye teşkili ve bu nâhiyelere birer müdür ve sandık eminliği vazifesiyle mükellef olmak şartıyla birer birinci ve birer ikinci kâtib, birer tahsildar, birer odacı ta’yini ve nâhiyelerin ehemmiyet-i mevki’asına göre birer ikişer ve daha ziyâde süvâri ve piyâde efrâdının tabur mevcûdundan bi’t-tefrik bu nâhiyelerde ik’ad ve istihdâmı.

Tekâlif-i Emiriyenin Suret-i Tâhsili

Ba'dema mükellefin-i ahali iki sınıf add ve îtibar edilib ipek böceği besleyen ve bahçivancılık, kiracılık, balıkçılık, esnafılık, ticaret ve san'at ile me'lûf ve meşgul olan birinci sınıf ahalinin marttan ve sarf-ı ziraatla iştigal eden ikinci sınıf ahalinin eylülünden ve bilâd-ı harre olan mahallere tahsilâtın idrakı mevasiminden itibaren tekâlif-i emîriye maktû'an tahsil ve cibâyet edilmek üzere her vilâyet mahsûlâtının idrakı mevasimine göre evkât-ı tahsiliyeden mahalleri meclis-i idaresince ta'yin ve tahdidi ve bu müddetler zarfında taksit ba-taksit emr ve ehemmi-i tahsilâtının icrası.

İzâhât

Şimdiki teşkilât-ı hâzıra îcabınca bir kaza merkezinden diğer kaza hududuna kadar sekiz on saatlik mesâfe-i ba'ide ve muhtelifde köyler mevcûd ve bunlarda ise kuvve-i zabıta mefkûddur. Erbâb-ı şekâvet ve hıyânet bi-muhâbâ köyleri ve ale'l-husûs şenlikten hâvi dağlık, ormanlık yolları geşt û güzar ve cerâim ve if'al-ı cinaye îka'ına ictisar etmekte olub bir vukû'atın zuhûrunda mahall-i vak'adan merkez kazaya haber îsal ve oradan ta'kib kolları tertib ve irsâl edilinceye kadar oradan iki üç gün geçtikçe ve vukû'atın faileri fûrce-yâb firar olmaktadır ki ekseri erbâb-ı hiyanet derdest olunamamaktadır. İşte devair-i nevâhî teşkil ve hükümetler te'sis olunduğu taktirde bir nâhiye dahilinde bir vukû'at olsa bu nâhiye yekdiğerine karib ve civar olan nâhiyelerle haberleşerek el-yevm iki üç günde icrâ kılınacak tâ'kîbata bir iki saat zarfında bi'l-ibtidâr vukû'at mütecasirlerinin firarlarına meydan verilmeksizin derdest ve istîsal ile sirkat ve vukû'at-ı cinayenin önü alınacağı gibi tarik ve me'âbir-i umûmiye ve kurâ-yı meskûnece daima ve müstemirren asayiş ve emniyet ve huzur ve refahiyet matlûba meretebe-i kâmile vâsıl ve mâamâfih kâffe-i idare ve şu'abat-ı hükümetle devâir-i askerîyenin umur ve mesalih-i umûmiyesinin rû'yet ve temşiyetce de bir sür'at ve tekmilat hâsıl olacağı.

Rumeli, Anadolu ve Arabistan vilâyetlerinin mevki'-i coğrafyası hükmünce mahsûlât ve merzû'atı muhtelif zamanlarda yani ipek mahsûlâtı ekseriyetle mart, nisan, mayıs ve buğday ve arpa ve mısır gibi merzû'at ağustos, eylül aylarında idrak edib ahalinin hâsîlâtını ele alarak nakde tahvil ve tesviye-i düyununu te'min ve teshil edecek aylarda mukassatan icrâ-yı tahsilât usûlü ittihaz olunmasından ve bir senenin hulûl ve duhulunu müte'akib mart, nisan aylarında ve ahali-i zürâ'nın tehîdest bulunacağı bir zamanda hükümetlerce nabe-mevsim tahsilâta ibtidâr ve ahali-i merkûme ağır ağır faizlerle para istikraz veyâhut eşya-yı beytiyesiyle zirâ'ata mahsûs her nâhiyede maaşlı birer nefer tahsildar tâ'yin ve istihdam olunacağı ve bi't-tabî â'idatla tahsildar istihdamından istifna hasil olacağı cihetle vilâyât ve elviye ve kazalar merkezleri olan şehir ve kasabalarına dahi birer ikişer ve lüzumu derecesinde kezâlik maaşlarla tahsildarlar tâ'yini.

Tahsildarların köy odalarında muhtar ve ihtiyar meclisleri heyetlerinin muvâcehesinde her şahsın zimmetini tahsil ve düyunat-ı asliyesinden tenzîl ettikten ve mukâbilinde ashâb-ı zimemata matbu' makbuz ilmühaberleri verdikten sonra tahsilât-ı vakı'anın mikdarını mübeyyin ale'l-esami nüshateyn olarak tanzim edecekleri defterlerin kendileriyle heyet-i merkûme taraflarından bi't-temhir tasdik olunması ve bir nüshasını nezdlerinde alikoyarak nüsha-i saniyelerıyla beraber meblağ-ı müstahsilayı mal sandıklarına gönderib teslim etmeleri ve mal ketebesini taraflarından dahi işbu defterler mücebince tahsilât ve sandık hesabıyla bi'r-rûye mukâbilinde tahsildarlara makbuz ilmühaberlerinin î'tâsı.

İzâhât

Öküz ve manda gibi hayvanatı ve tarlalarında merzû' olub henüz idrak etmeyen zehayirini nısfından ziyade dün fiyatlarla satıb tâ'diye-i deyne tazyik ve icbar edilmesinden dolayı fevkâlade i'tidar ve ızrar edilmektedir. Salifü'z-zikr evkât-ı tahsiliyenin tâ'yin ve tahdidi ve bu müddetler zarında tekâlif-i emîriyenin mukassatan tahsili maddesi hem ahalinin borca girib zarar görmeksizin kemal-i sühûletle tesviye-i deyn etmelerini ve hem de tahsilâtın senesi içinde bi'l-âhare bakayada kalmasını intac edeceği.

Tahsildarların pek çoğu tahsilât-ı vâkı'adan mikdar-ı küllisini mal sandıklarına yatırmayıb ahali-i kûraya ikraz ve vakt-i harmanda tahsil eylemek ve zengin olan ashâb-ı zimemattan dahi birer mikdar para alarak borçlarını bakayada bırakmak gibi istihsâl-ı menâfi-i zatiye-i gayr-i meşrû'aya sâlik ve mütecasir olmaktadır. Hatta bundan yirmi dokuz sene evvel Sivas vilâyeti merkez mutasarrıfı iken bir köy ahali sekiz bin kuruş zimmetlerinin emhali için tahsildarlara dokuz bin kuruş rüşvet verdikleri ol-vakit icra etdirilen tahkîkattan anlaşılıb el-yevm bu hâl her yerde kesirü'l-vuku'dur. Böyle nevâhînin teşkili o evkât-ı tahsiliyenin tâ'yini halinde her nâhiyenin tekâlif-i emîriyesi takriz ve maaşla tahsildarlar tâ'yin ve

tahsildarların hesapları sık sık bi'r-rûye ahval ve harekâtı tahkik edileceğinden binâenaleyh bu gibi ahval ve harekât-ı meşrûha-i gayr-i meşrû'anın bi't-tabi ortadan kaldırılmış olacağı.

Her yerde tahsildarlar okuyub yazmak bilmeyen ahalinin zimmet-i emirriyesinden fazla para tahsil etmek ve bir de tahsil ettiği yüz kuruşu deftere elli kuruş yazıp küsûrunu ceyb-i ihtilâsa atmak ve mükellefin yedlerine makbuz ilmühaberleri vermemek ve bila-tafsîl haleflerine devr ve 'îta ettikleri defterlerde bi't-tahsil zimmetlerine geçirdikleri parayı bakaya gösterib tekrar ashâbından tahsil ettirmek gibi da'imü'l-vuk'û olan ahval ve harekât-ı gayr-i merzîyenin bi'l-küllîye men'i usûl-ı mahbusenin mevki'-i icraya konmasına mütevakkıftır.

Mebaliğ-i müstahsilenin nevâhî mal sandıklarında biriktirilmeyib mal ketebesini tarafından verilecek müzakere üzerine nevâhî müdürleri canibinden kazalar merkezleri mal sandıklarına irsal ve teslimi.

Nevâhî Azası Marifetleriyle Ağnam ile 'Âşarın Sûret-i Ta'dad ve Ta'siri

Umûm ahalinin ve şevk ve emniyetini kazanmış ve bi'l-intihâb tâ'yin ve tahlif kılınmış olan nâhiyeler azasına ağnamın ta'dad ve 'âşarın ta'sir ve bir nâhiye mu'âmelât-ı ta'dadiye ve ta'siriyesinin diğer hemcivar nâhiye azasına kontrol ettirilmesi.

İzâhât

Madde-i irsalâta nevâhî müdürlerinin tevsit edilmesi irsalât vak'asının bir 'ârızaya uğramaksızın sâlimen doğrudan doğruya kazalar mal sandıklarına teslimini te'min eder mevaddandır. Ağnam ta'dad ile emaneten idareye kalan âşarın ta'siri için ahalden tâ'yin ve istihdam olunmakta olan muarrir, müaşşir, muharrir, kolcu, ketebe ve me'mur gibi kesânın kâffesini müstakîmü'l-etvar ve işgüzar takımdan ve ahval-ı mahallîyeye vukuf ve mu'âmelât-ı kâmileleri olanlardan bulunub istihdâm etmek gayr-i kabil olmasına mebni bunlardan bazıları ahali ve muhtarlarıyla bi't-ittifak dağlarda, ormanlarda ketm ve ahfâ edilmekte olan ağnamı bulub meydana çıkarmak ve noksan ta'dad edilmek ve zehâ'ir ve hububât-ı 'öşrüyeyi noksan ta'sir ile beraber ba'de'l-ta'sir dahi kol defterlerini tebdil ve tağyir etmek suretiyle ve 'âşarın kable'l-ta'sir yemeklik zahire için köylerde bir mefad birer ikişer dökülmekte olan harmanlar sebebiyle ve envai' hîl ve desayîs ile küllîyetli sirkata mütecâsir olmakta ve me'murin-i 'öşrüyenin vakt ve zamanıyla bi't-tâ'yin 'âşarın ta'sirine başlanmak ve harmanları geç dökülmek yüzünden dahi bir çok zaiyat vuku'a gelmekte ve bir de 'âşarın iltizam ve ihalesinde madde-i mühimme-i ta'sir hükümetlerce küllîyen mültezimlerin eyadî-i i'tisafâtına bırakılmaktadır. Halbuki bunlar zarar ve ziyân görmemek ve ziyade kâr ve ticaret etmek maksadıyla kendi taraflarından keyf-maşıyân, vicdansız ve hırsız tayin ve istihdam edegeldikleri bir takım kesane 'âşarın miktar-ı hakikisinden yüzde yirmi otuz ve belki daha ziyade fazla yazdırmak suretleriyle açıktan açığa hukuk-ı zira'î ahz ve gasb etmektedirler. Bu bâbda da'va vukû'nda mündericatı hilâf-ı hakikât olan ve kûra muhtar ve ihtiyar mecâlisine temhir ve tasdik ettirilen ta'sir defterleri hükümetle ve muhakemelerce mu'teber ve ma'mûlun bih tutularak makrun-ı sıhhat olan ahali-i zürra'nın bu bâbdaki müdde'iyat ve müsted'îatı nazar-ı itibare alınarak sûret-i resmîyede red ve cerh ile zürra'nın hukuk-ı mağsubesi cebren kendilerinden bi't-tahsil mültezimlere verilmektedir. İşte bu yoldaki sû-i mu'amelât ve ihtilâsât ve mültezimlerin 'âşarın emaneten idaresinde hazine-i maliyeden ve ihâlesi takdirinde mültezimler tarafından nevâhî âzâsıyla ilaveten me'muriyet olarak kitabet vazifesini ifâ edecek olan nâhiyeler ketebesine ücûrat-ı maktû'a verilmesi.

Âzâ, ketebe ve kolcu her karye muhtar ve ihtiyar mecalisi heyetleriyle ashâb-ı ağnam ve ahali-i zürra'î bi'l-istishâb bunlarla birlikte ağnam bulunan mahalleri ve tarlaları birer birer gezib bir ra's mektûm kalmamak şartıyla ağnamı ta'dad ve her tarla başında sahibinden merzu'a-i tarlanın miktar dönümüyle kaç kilo zahire ekildiğini sorub inde'l-hace tapu senetlerini mu'âyene edib bi'l-keşf ve'l-tahkik işi anladıktan ve o tarlalarda biçilmiş mahsûlât demetleriyle yığınlarını bi't-ta'dad usûlü vechle mîrî kantarlarıyla vezn ederek numûne tuttukdan sonra ağnamın aded-i ra'sını ve mahsûlâtın miktar-ı aslıyesiyle 'öşrünü ve ashâbının esâmîsini hak ve silinti olmayarak matbû' defterlere yazdırıp bu vechle emr-i ta'dad ve ta'sir bade'l-ikmâl defterlerin zirleri olan âzâ ve ketebe-i mumaileyhim ve saniyen hey'et-i merkûme taraflarından temhir ve tasdik olunması.

İzâhât

Göz görerek vukû'a getirdikleri i'tisafkârâne mu'âmelâtına ve ecânibin bile bu bâbdaki silsile-i i'tirazât ve şikâyetine kat'î bir sûretde hâtime verilmek üzere ta'dad-ı ağnam ve ta'sir-i 'âşar maddelerinin nevâhî

âzâsının eyadî-i mu'temene ve salimesine tevdi'i hâlen ve istikbâlen ve maslahâten tahtü'l-zemî ve ehemmiyettedir.

'Âşarın nizamnamesi hükmünce yüzde on beş kuruş mesarif-i ta'şiriye kâmilen âzâ ve ketebe-i mumaileyhime verilecek olsa kendilerine görecekları hizmetlerinden fazla akçe verilmiş olacağından ve çünkü bunların mahall-i ikâmetleri olan nâhiyelerinde kimlerin nerelerde kaç ra's ağnamı olduğunu ve mezru'atının cinsi ve miktarını bihakkın bileceklerine ve her nâhiye ağnam ta'dadını beş on gün ve mahsûlât ve mezru'atının muhtelif zamanlarda ve mısır mahsûlâtının en sonra idraki münasebetiyle 'âşarı bir iki ay zarfında ta'dad ve ta'şir edeceklerinden zîrde münderic muvâzene pusulasında gösterilen üçürat-ı maktû'a işin ehemmiyetiyle münasib miktarda ve hadd-i nisabındadır.

Nüşateyn olarak tanzim kılınacak ta'dad-ı ağnam defterlerinin nüsha-i saniye ve musaddikasının ağnamı kontrol edecek civar nâhiyeler âzâsından resmen nâhiyeler müdürleri vasıtasıyla irsâl ve î'tâ ve derhâl bâlâda gösterildiği vechle yeniden ağnamı ta'dad edercesine kontrol maddesinin ikmal ve icrâ edilmesi ve mektûm ve muhtefi bulunacak ağnamın mezkûr ta'dad defterlerinin hane-i mahsusuna sebt ve kayd ve şerh ile kontrol mu'amelesinin hitamında zîrleri kezâlik âzâ ve ketebe-i mumaileyhim taraflarından bi't-temhir mahallerine iadesi ve hükümetlerce ağnam rûsumunun istihsaline beda' ve mübaşeret olunması.

'Âşar ta'şirinin hitamında nüşateyn olarak bi't-tanzim hükümetlere verilecek defterlerin nüsha-i saniye ve musaddikasının 'âşarı der-uhde ve iltizâm edecek mültezimlere bi'l-itâ ber müceb-i defatir 'âşarın doğrudan doğruya mültezimlere ve emaneten kalırsa hükümetler tarafından ahz ve istifası.

Devâir-i nevâhî müdürleriyle ketebesine ve tahsildârlar ve odacılara tahsis olunacak maaşatın ve kırtasiye ve meşruşatın ve mahrufât gibi mesarifât-ı müteferrika ve ağnamı ta'dad ve 'âşarı ta'şir edecek nevâhî-i âzâ ve ketebesiyle kolcularına verilecek üçürat-ı maktû'a ve bunlara karşılık ittihaz olunacak varidâtın ecnası ve mekâdiri hakkında bir misal-i fii'li irae edilmek üzere İzmîd sancağının muvazene pusulasıdır.

	Kuruş	Yekûn
İzmîd Sancağı'nın elli milyon kırk üç bin kuruştan ibaret olan vergi ve bedelat-ı askeriyesinin yüzde altısı	362.604	
Dâhil-i livada el-yevm mevcûd ve müstahdem nevâhî müdürleriyle zabıta me'murları ve ketebesinin tahsisât-ı senevisi	81.450	
Yekûn	444.144	444.144
Sancağın yedi yüz yetmiş üç bin dört yüz kuruştan ibaret olan ağnam resminin yüzde üçü	23.202	
Sancağın dört milyon dört yüz yirmi bir bin dokuz yüz kuruştan ibaret olan 'âşar varidatının yüzde on beşi	663.285	
Yekûn	686.487	686.487
	Yekûn	1.130.631

Teşkil Olunacak Nevâhî Müdürleriyle Ketebe-i Tahsildar ve Odacılara Tahsis Olunacak Ma'aşat ve Mesarifât-ı Müteferrika

	Neferen	Beher Yek Şehrisi	Senevisi
Müdürler	40	600	288.000
Birinci Kâtibler	40	400	192.000

İkinci Kâtibler	40	250	120.000
Tahsildarlar	40	300	144.000
Odacılar	40	100	48.000
Yekûn			792.000

Ta'dad-ı Ağnam ve Ta'şir-i 'Âşar İçin Âzâ, Ketebe ve Kolculara Verilecek Ücûrat-ı Maktu'a

		Neferen	Senevi Beher Yek Ücret-i Maktu'a	Senevisi
Ağnamın Ta'dadı İçin	Aza	160	300	48.000
	Ketebe	40	250	10.000
	Kolcu	40	200	8.000
'Âşarın Ta'şiri İçin	Aza	160	800	128.000
	Ketebe	40	400	16.000
	Kolcu	40	250	10.000
Yekûn				

Kırk Aded Nâhiyenin Senevi Kırtasiye, Meşruşat ve Mahrukât Vesair Mesarifât-ı Müteferrikası

Nâhiye Adedi	Beher Nâhiyenin Senevisi	Senevisi		
40	1.500	60.000	60.000	
			1.072.000	1.072.000
Mebâliğ-i mezbûrenin lağvedilen bedelât-ı askeriyenin aidat-ı tahsildâriyesine mukabildir				58.631

Ma'rûz-ı çaker-i keminelidir ki

Bundan on beş sene mukaddem İzmid Sancağı mutasarrıfı iken ol-vakit yüz bin nüfus-ı zükûru ihtiva eden liva-i mezkûrda iki bin beş yüz nüfus zükûru cami' olan kûra ve çiftliklerin yekdiğeriyle birleştirilip birer daire itibarıyla kırk aded nâhiye teşkil ve balada münderiç müvazene pusulasında ale'l-müfredat gösterildiği vechle vergi-i â'idat-ı tahsildariye ve el-yevm mevcûd ve müstahdem nevâhî müdürleriyle zabıta me'murları ve ketebesinin tahsisât-ı senevisi ve ağnamın yüzde üç ve 'âşarın yüzde on beş hesabıyla mesarifât-ı ta'dadiye ve ta'şiriyesi salifü'z-zikr kırk aded nâhiyenin müdürleriyle ketebe ve sairesi maaşat ve ücûrat ve mesarifatına tahsis kılındığı taktirde meblağın mebalîğ kifayet edeceği gibi gerçi 'âşar için yüzde on sarfi hükm-i nizam icabında ise de liva-i mezbûr 'âşarının emaneten idareye kaldığı senelerde yüzde yirmiden ziyade mesarifât-ı ta'şiriyeye ihtiyar edildiği kuyudat-ı mahalliyeden anlaşılmasına nazaran mezkûr müvazene pusulasına dahil edilen yüzde on beş kuruşun bi't-tabi' istikşâr edilemediği ve mamafih tarik-i bedelat nakdiyesiyle evkât, orman ve tapu idareleri hasılâtı ve maarif hisse-i i'ânesi ve ziraat bankaları sermayesinden dahi münasib miktar-ı mebalîğın bi't-tefrik işbu nevâhî tahsisatına zam ve ilave edildiği halde 'âşarın yüzde on beşi ona tenzil edeceği bedihidir. Böyle mücerred ihtisasât itâsına lüzum görünmeksizin el-yevm hazine-i celîlece sarf olunmakta olan tahsisât-ı mahbûse ile mülkün birinci derecede ıslahât ve ihtiyacât-ı azimesinden ma'dud bulunan işbu devair-i nevâhî berüce ma'ruz elviye-i umumiyyede teşkil ve ruhu'l-ruh umûr-ı maliye olan madde-i mu'tena baha-yı tahsilât ile onun mütemminat-ı tabiiyesinden bulunan ta'dad-ı ağnam ve ta'şir-i 'âşar hakkında dahi usûl-ı mesrude mevki'-i fii'l ve tatbik vaz' ve teşkişi mutasavver olan sulh mahkemelerine aid davanın fasl ve ru'yeti nâhiyeler meclislerine tevdi' edildiği taktirde ref' ve imha-yı su-i muamelât ve ihtilasât ve tenkis ve tasarruf mesarifatıyla tezyid-i varidât ve takviye-i asayiş ve emniyet ve te'min-i hüsn-i cereyan-ı mesalih-i hükümet noktalarından idare-i umûr-ı mülkiye ve maliyece matlûb ve mültezem olan kaide-i intizâm ve mükemmeliyet cilveger saha-i muvafakkiyet olacağı varest-i arz ve izâhdır.

Vilâyât kanununun bu sene yetiştirilmediği halde mutlaka gelecek sene mevki'-i icraya konulacağı malumdur. Ancak hükümetlerin bu bâbda bi'l-iltizam gösterecekleri faaliyet ve icraatın tesirât-ı seri'asıyla elviye-i umûmiyyede bir iki ay zarfında devair-i nevâhînin bi't-teşkil ve teşkilât ve tatbikatının dahi mülk ve milletün bugünkü kabiliyet ve ihtiyacâtına ve icabât-ı ahvâle tevâfuku asâr-ı fiiliyesi rehin-i merke sübut olacağından müehhiren vilâyât kânununa tashihen ilave edilmek üzere işbu layiha-i acizanem mündericatı bi't-tatbik karin-i kabul ve tasvib buyurulacağı takdirde irade-i seniyyeye ba'de'l-iktîran şimdiden umûm vilâyatta mevki'-i icraya vaz'ı lüzûmunu ve bir de İzmid sancağıyla hemcivar Hüdavendigâr ve sair birkaç vilâyette ba'de'l-tecrübe ta'mim ve teşkil-i keyfiyet edilmek dahi mümkünattan idüğü umûm vilâyât tarik

ve meabir seyyar müfettişlik vesair müteaddid me'muriyetlerle Rumeli, Anadolu, Arabistan, Kürdistan vilâyetlerini gezib otuz beş senelik meşhûdat ve istidlaat ve fiiliyat-ı vak'a-i acizanemin netayic-i tabiiyesinden mütevellid tecartübe istinaden arz ve beyan ederim ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-leh'ül-emrindir.

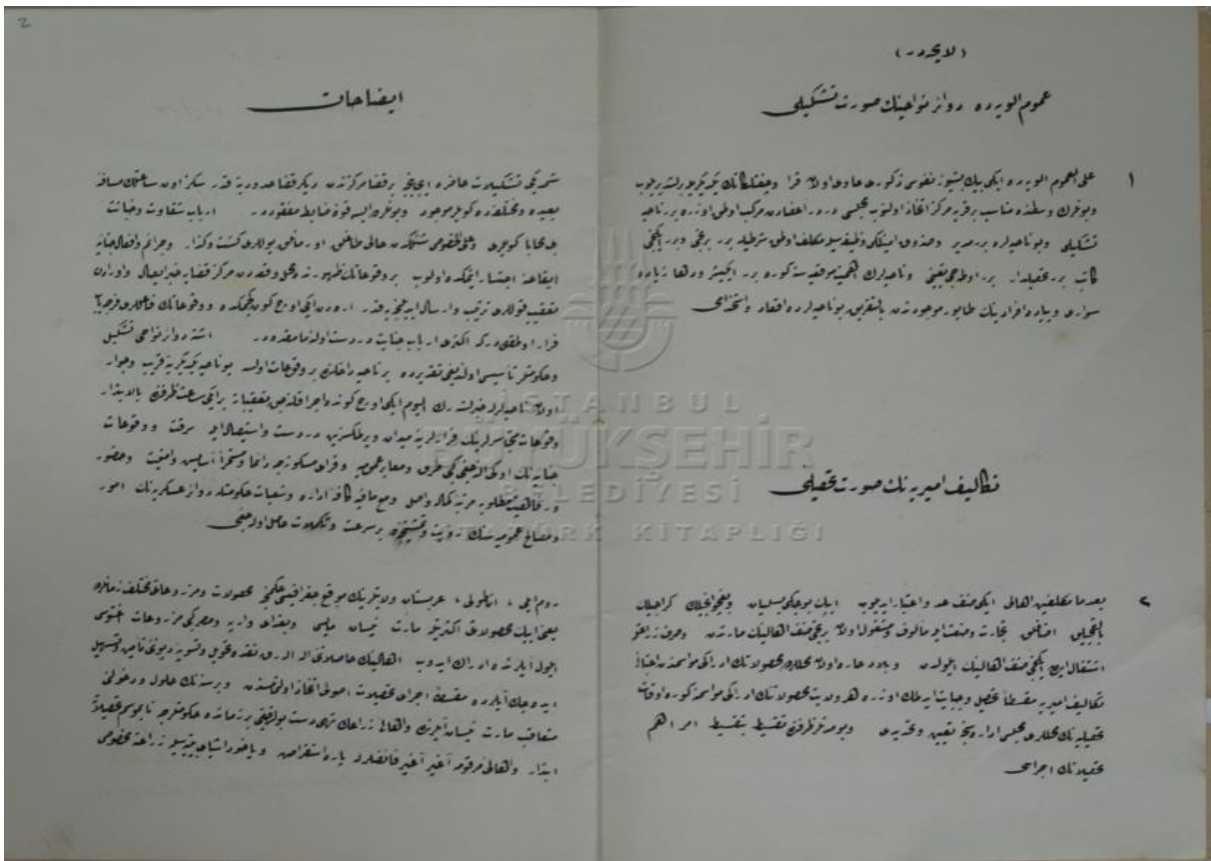
Fi 9 Rebiyülahir sene 1328 ve fi 6 Nisan sene 1326

Hakkâri Mutasarrıf-ı Esbakı

Bende

Mühür: Selim Sırrı

EK2: Selim Sırrı Paşa'nın Lâyihası (Bel.Yz.K.001350, H.1328)

EXTENDED ABSTRACT

In the Ottoman Empire, the tradition of writing reports has a deep-rooted history. These reports are in the form of explanatory document written for reform, regulation or expressing an opinion on any subject. They were frequently referenced in the period leading up to the Tanzimat. During the reign of Abdulhamid II, these reports increased in terms of quantity and they were enriched in terms of content. Many provincial administrators, especially the governors, presented various problems and solution proposals to the state administrators in the form of a report as a result of their observations and experiences. Some of the problems that Tanzimat focused on in the Ottoman Empire were providing security and order about tax and military matters. The report which was written by Selim Sirri Pasha, the governor of Sivas, Izmid and Hakkâri, respectively, contained the convictions that an order could be provided in these matters if the proposed subdistrict organization would be established. Selim Sirri Pasha explained the purpose of writing a report as a necessity of his long years of experiences. Although Selim Sirri Pasha's report bears the date of 20 April 1910, it is understood that it was presented to the Ottoman administrators for the first time in 1897. Selim Sirri Pasha attached great importance to his own report. Therefore, he prepared a new report, possibly with some additions, after his duty as the governor of Hakkâri. The report is registered with the number K. 1350 in the online Ataturk Library of the Istanbul Metropolitan Municipality. The report does not have a cover page. The first page starts with the phrase "Report", and the last page finishes with the phrase "fi 29 Rebiyülahir Year 1328 and fi 6 April 1326- Former Governor of Hakkâri Selim Sirri". Various ideas have been expressed on issues such as the establishment of the sub-district organization in the provinces, the collection methods of taxes, the provision of general security, the protection of the basic rights and freedoms of the people in tax matters, the prevention of damage to the treasury and the prevention of corruption in tax collection. These issues are listed as sub-headings. Some sub-headings are also detailed with "explanation" sections. The content of this report has been simplified and summarized with the expressions of Selim Sirri Pasha as follows : "I worked as a road and bridge inspector in many regions such as Anatolia, Rumelia and Arabia. I am familiar with the temperament and social structure of these regions. I also took part in duties such as deputy governor and mutasarrif. I found it necessary to make a suggestion about sheep tax and tithe, which constitute the basis of finance." In addition, the original report and its the translation are included in the appendices. Selim Sirri Pasha served as a governor in Sivas, İzmid and Hakkâri in addition to having some other duties. Although his name was the subject of various corruption cases, he was eventually acquitted and continued his civil service life. Selim Sirri Pasha tried to attract the attention of the Ottoman administrators by preparing reports on economic and social development while he was on duty and also when he retired. He explained his motivation in preparing the report, which is examined within the scope of this study, with his knowledge of society and geography as a result of his thirty-five years of experience and observations in the provinces of Rumelia, Anatolia, Arabia and Kurdistan. His purpose was to express an opinion on issues such as preventing irregularities in the collection of basic taxes such as tithe and sheep, ensuring security, and establishing a new and fast order

in the administration. Selim Sirri Pasha drew attention to the Province Law, which was planned to be enacted in the last years of the Ottoman Empire, and he specifically requested that his views on the establishment of the sub-district should be accepted. Thus, he argued that both the people and the state would develop in the financial field. He suggested that the implementation started from the provinces such as Izmid sanjak and Hudavendigar, and then gradually spread throughout the whole country. Although there is no information about how Ottoman administrators evaluated this report which dated 20 April 1910 and signed by the Former Governor of Hakkâri Selim Sirri Pasha, it is understood that the previous report with a similar content was not deemed to be applicable for various reasons. Despite this, the report is important for the Ottoman finance and contains detailed ideas and suggestions on issues such as sheep tax and tithe associated with the establishment of the sub-district organization.